

אליהו בהר הכרמל - הסיפור שלפני

מים ראשונים: הפטרת השבת - אליהו בהר הכרמל שנקרית רק בשנים מעוברות (בשנים רגילות היא נדחית בד"כ מפני הפטרת פרשת פרה), מתמקדת בפרק יח של מלכים א – באירוע הגדול בהר הכרמל אשר מסתיים בקריאה הנרגשת הכפולה: "ה' הוא האלהים, ה' הוא האלהים". בשנים בהן פרשות מטות-מסעי נקראות בנפרד, אנו זוכים להמשך הסיפור בהפטרת פרשת פנחס **אליהו בהר חורב**, המתארת את בריחת אליהו להר חורב לאחר שהאירוע בכרמל לא הביא למהפך המיוחל. על שני אלה זכינו כבר לדון בדברינו **הפטרת השבת - אליהו בהר הכרמל** בפרשה זו ובדברינו **הפטרת השבת - אליהו בהר חורב** בפרשת פנחס. הפעם נרצה ללכת צעד (פרק) אחד אחורה, אל 'תחילתו של אליהו' כמסופר במלכים א פרק יז. היכן וכיצד מופיע אליהו על במת ספר מלכים ושרשרת הנביאים. מה אירע קודם למעמד בהר הכרמל? בנושא אליהו כבר הרחיב הרב אליהו סמט בספרו **פרקי אליהו, הוצאת מכון מעלות**, ואנו רק נלקט ונקבץ קמעא כעמיר גורנה (מיכה ד יב, ויקרא רבה יט א). אין לנושא קשר ישיר לפרשת השבוע, רק השלמת משולש הדפים.

וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵי הַתְּשֻׁבִי מֵתְשֻׁבֵי גִלְעָד אֶל אַחָב חִי ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר עֲמַדְתִּי לְפָנָיו אִם יִהְיֶה הַשָּׁנִים הָאֵלֶּה טַל וּמָטָר כִּי אִם לְפִי דְבָרִי: (מלכים א יז א).¹

וְאַחָב בֶּן עֲמִרַי מֶלֶךְ עַל יִשְׂרָאֵל ... וַיִּזְסַף אַחָב לַעֲשׂוֹת לַהֲכַעֵיס אֶת ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִכִּי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הָיוּ לְפָנָיו: בְּיָמָיו בָּנָה חִיאל בֵּית הָאֱלֹהִים אֶת יְרִיחָה בְּאַבְרָם בְּכָרוֹ יִסְדָּה וּבִשְׁגֹב צְעִירוֹ הֲצִיב דָּלְתֶיהָ כְּדָבָר ה' אֲשֶׁר דָּבַר בְּיַד יְהוֹשֻׁעַ בֶּן נֹון: (מלכים א טז כט, לג-לד).²

מסכת סנהדרין דף קיג עמוד א – הנוסח בתלמוד הבבלי

תנאי: לא יריחו על שם עיר אחרת, ולא עיר אחרת על שם יריחו, דכתיב: "בימיו בנה חיאל בית האלי את יריחה באבירם בכרו יסדה ובשגוב צעירו הציב דלתיה" (מלכים א טז לד).³ ... אחאב שושביניה הוה, בא הוא ואליהו לשאול בשלומו בבית האבל.⁴ ישב (חיאל) ואמר: שמה כאשר קילל יהושע, כך קילל: לא יריחו על שם עיר אחרת, ולא עיר אחרת על שם יריחו?⁵ אמר ליה אליהו: כן.⁶ אמר לו: השתא (עכשיו), קללתו של משה לא מתקיימת, שכתוב: "השמרו לכם פן יפתה לבבכם וסרתם ועבדתם אלהים אחרים ... וחרה אף ה' בכם ועצר את השמים ולא יהיה מטר וכו'" (דברים יא טז-יז, פרשה שנייה של קריאת שמע). ואותו האיש (אחאב) הקים עבודה זרה על כל תלם ותלם, ולא הניח לו המטר שילך ויסגוד לה,⁷ קללת יהושע

¹ פסוק זה הוא הראשון במקרא בו נזכר אליהו ובתמצית. מלבד הפרט שהוא היה מהגלעד ומהעיר תִּשְׁבֵּשֵׁם (ראו פירוש דעת מקרא), אין המקרא מספר לנו שום דבר אודותיו. ואפילו פרט זה שלכאורה מייחס את מוצאו לשבט גד לא מונע דעות אחרות כגון שהיה משבט בנימין או משבט לוי (מדרש אגדה בובר בראשית ל יא, שם דברים יב יג, פירוש רד"ק על הפסוק לעיל). תמיהה שנייה העולה מקריאת פסוק תמציתי זה היא: מה פשר הגזרה הזו של אליהו, בשבועה בשם ה', שלא יהיה טל ומטר על הארץ? מה הכעיס כל כך את אליהו? האם חשב שכך יגרום לעם לשוב בתשובה? ומה היו קורותיו הוא עצמו בשנים שקדמו לגזרה זו? אם המטרה היא לגרום לעם לשוב בתשובה, האם ניסה אליהו קודם לכן, כשאר הנביאים, לקרוא לעם לשוב אל ה'?

² אם על אליהו מקמץ המקרא במילים, הנה על אחאב שנזכר גם הוא בפסוק הראשון, יש מידע מוקדם בפרק טז הקודם. הוא מלך ישראל בנו של עמרי שתפס את המלוכה מיד זמרי (שתפס את המלוכה מיד בעשא) וייסד את העיר שומרון. האם בגין חטאות אחאב גזר אליהו על הבצורת? והרי היו מלכים חטאים רבים לפניו! ומעניין שצד חטאות אחאב הרבים (פסוקים ל-לג שם) מוסיף המקרא את המידע על בניית העיר יריחו בימיו של אחאב. האם גם אירוע זה נזקף לחובתו של אחאב? האם כאן מתחיל הסיפור שלנו? סיפור שלפני הסיפור בהר הכרמל? לפני שנמשיך, רק נציין שמומלץ מאד לעיין תחילה בפרק יז במלואו בספר מלכים א.

³ היינו שהחרם של יריחו (שמושווה שם בגמרא בקטע קודם, לעיר הנדחת) היה לא לבנות מחדש את יריחו במקומה בשם אחר ולא מקום אחר ולקרוא לו יריחו. ועל זה נענש חיאל בית האלי, גם אם נאמר שהקים את יריחו במקום אחר. ראו פירוש רש"י בגמרא שם: "ועל שעבר על האלה קרי ליה בית האלי". חיאל אמנם נענש על בניית יריחו, אבל נראה שלא רק בבית שני התיישבו שם יהודים (נחמיה ג ב, עזרא ב לד, פסחים פרק ד משנה ח, תמיד פרק ג משנה ח ועוד רבים), אלא אפילו בבית ראשון ובימי דוד (שמואל ב י ה), ואפילו בימי אליהו ואלישע תלמידו (מלכים ב פרק ב). מה קרה לחרם של יהושע? למה נזכר דווקא כאן?

⁴ אחאב היה שושבינו של חיאל. מפרש רש"י: "אוהבו של חיאל היה". אבל מה עושה כאן אליהו? מכבד גם הוא את חיאל? מתלווה לאבאב? מכאן ואילך נתרגם את הגמרא לעברית בעזרת פירוש שטיינזלץ, אבל שגיאות מי יבין הן כולן שלנו ובאחריותנו.

⁵ נראה שדרך ארץ הייתה שם ונהגו כהלכה שאין המנחמים רשאים לנחם עד שהאבל ידבר תחילה (גמרא מועד קטן כח ע"ב, שולחן ערוך יורה דעה סימן שעו).

⁶ אליהו ממהר לענות בחיוב לשאלתו "הלמדנית" של חיאל ומתברר להלן שהייתה כאן התחכמות מצדו של חיאל.

⁷ משום שהיו כל כך הרבה גשמים.

תלמידו מתקיימת?⁸ מיד: "ויאמר אליהו התשבי מתשבי גלעד אל אחאב חי ה' אלהי ישראל אשר עמדתני לפניו אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי" (מלכים א יז א). ביקש (אליהו) רחמים ונתנו לו מפתח המטר וקם והלך.⁹

"ויהי דבר ה' אליו לאמר: לך מנה ופנית לך קדמה ונסתרת בנחל כרית אשר על פני הירדן" (מלכים א יז ב-ג).¹⁰ "והעברים מביאים לו לחם ובשר בבקר ולחם ובשר בערב ומן הנחל ישטה" (שם שם ו). מהיכן? אמר רב יהודה אמר רב: מבית מטבחיו של אחאב.¹¹

"ויהי מקץ ימים ויבש הנחל כי לא היה גשם בארץ" (שם שם ז).¹² כיון שראה (הקב"ה) שיש צער בעולם, כתיב: "ויהי דבר ה' אליו לאמר: קום לך צרפתה אשר לצידון וישבת שם הנה צוית שם אשה אלמנה לכלכלך" (שם שם ט).¹³

ויקם וילך צרפתה ויבא אל פתח העיר והנה שם אשה אלמנה מקששת עצים ויקרא אליה ויאמר קחי נא לי מעט מים בפלי ואשטה: ותלך לקחת ויקרא אליה ויאמר לקחי נא לי פת לחם בידך: ותאמר חי ה' אלהיך אם יש לי מעוג כי אם מלא כף קמח בכד ומעט שמן בצפחת והנני מקששת שנים עצים ובאתי ועשיתיהו לי ולבני ואכלנהו ומתנו: ויאמר אליה אליהו אל תיראי באי עשי כדברך אך עשי לי משם ענה קטנה בראשנה והוצאת לי ולך ולבנד תעשי באחרונה: כי כה אמר ה' אלהי ישראל כד הקמח לא תכלה וצפחת השמן לא תחסר עד יום תת ה' גשם על פני האדמה: ותלך ותעשה כדבר אליהו ותאכל היא והוא וביתה ימים: כד הקמח לא כלתה וצפחת השמן לא חסר כדבר ה' אשר דבר ביד אליהו:¹⁴

וכתיב: "ויהי אחר הדברים האלה חלה בן האשה בעלת הבית ויהי חליו חזק מאד עד אשר לא נותרה בו נשמה" (שם שם יז).¹⁵ ביקש (אליהו) רחמים (לפני הקב"ה) שיתן לו את מפתח תחיית המתים. אמרו לו: שלש מפתחות

⁸ ויכול היה אחאב להוסיף ולהקשות על אליהו, שהרי בתקופתו ובתקופת עמרי אביו זכתה מלכות ישראל להתפשט ולהתחזק מאד. ראו דברינו **בין דוד של דוד לדורו של אחאב**. ראו גם בגמרא סנהדרין קב ע"ב שבחו של עמרי "שהוסיף כך אחד בארץ ישראל", ושבו של אחאב: "שכיבד את התורה שניתנה בעשרים ושנים אותיות".

⁹ למרות שכפי שנראה עוד להלן, קבלה היא בידי חכמים ששלושה מפתחות הם בידי שמים ולא נמסרו לבני אדם: גשמים, יולדת ותחיית המתים, כאן גברה גזרתו של אליהו. ראו דברינו **צדיק גזור והקב"ה מקיים** בפרשת קורח (שם גזר משה על האדמה שתפצה את פיה). ראו בגמרא תענית ג ע"א שרק על גזירת המטר נענה אליהו: "טל לא מיעצר", אך ובירושלמי תענית א א זו מחלוקת: "רבי יוסה אמר: בין על הטל בין על המטר נשמע לו" ורבנן חולקים: "על המטר נשמע לו, על הטל לט נשמע לו". ראו הערה 18 להלן על הפסוק: "לך ה'אָהָא אֶל אַחָאָב וְאֶתְנָה מֶטֶר עַל פְּנֵי הָאָדָמָה". עד כאן הופעתו הראשונה של אליהו במקרא שמציגה כבר בשלב מוקדם זה את דמותו הדואלית: מחד גיסא, טורח ללכת יחד עם מלך רשע כאחאב אל בית האבל של אדם שעבר על חרם יהושע; ומאידך גיסא, ממחר לגזור בצורת על הארץ בלי שנצטווה על כך וכופה כביכול על הקב"ה לקיים את דברי התורה. וכמה אירוניה יש במשפט הזה: "ביקש (אליהו) רחמים ונתנו לו מפתח המטר וקם והלך".

¹⁰ ראו פירוש דעת מקרא שממקם את נחל כרית ממזרח לירדן בשל המילה "קדמה", אבל לא ברור איזה שם שופע מים גם בקיץ ובתקופות יובש.

¹¹ בעליל בשר לא כשר (למהדרין). כך גם בגמרא חולין ה ע"א שגם מסבירה שהיה זה: "על פי הדיבור". ראו על כך גם במדרש בראשית רבה לג ה אשר מקשר את כל העניין לעורב של נח ושם נחלקו ר' יהודה ור' נחמיה אכן בא האוכל ממטבחיו של אחאב או ממטבחיו של יהושפט מלך יהודה וגם אם אכן מדובר בציפור עורב או שמה מאנשים שגרו בעבר הירדן המזרחי ששמה ערבו.

¹² פסוק זה העמדנו בפני עצמו משום שנראה שיכול לשמש הן כסיום הקטע הקודם והן כפתיח לקטע הבא. ובמקרא יש סימן "ס" לאחוריו. כל החלוקה לפסקאות של דרשה זו היא באחריותנו ואפשר כמובן לחלוק ולחלק אחרת, כולל קריאה ברצף כעניין אחד. ולעצם הפסוק, היה זה ניסיון לאליהו כפי שמפר רש"י על הפסוק במלכים: "ויבש הנחל - כדי שידע צורך הגשמים ויטריח לגלות שהיה קשה בעיני הקדוש ברוך הוא שישראל שרוין מתים ברעב".

¹³ ראו שוב רש"י, הפעם על הסוגיה כאן בגמרא: "אמר לו הקב"ה לאליהו: לך צרפתה, לגלגל הדבר שיחזיר לו מפתח של מטר כדקא מפרש ואזיל". אבל גם הנדידה צפונה (מה יהיה עם כל מי שנשאר בארץ?) לא רככה את אליהו. הקב"ה הוא שרואה את הצער בעולם, אליהו לא רואה או שמא רואה ועדיין מאמין שדרך ייסורים זו היא שתגרום לעם (ולשלטון) לשוב בתשובה.

¹⁴ על כל הקטע הזה במקרא הדרשה מדלגת ואולי פשוט אבדה לנו אם משום שדרשותיהם היו תחילה בע"פ ורק חלק נאסף ונערך, ואם משום שהזמן ונדודי עם ישראל עשו את שלהם. ואנו נטלנו חירות להוסיף זאת כאן. יש הרבה מה לדון, לפרש ולדרוש על המפגש הזה של אליהו עם האשה האלמנה, נושא הראוי לעיון בפני עצמו. נזכיר כאן רק מקצת מדרשים המדברים בשבחה שפתחה ביתה הדל לאליהו והברכה שזכתה לה בגין מעשה זה: שיר השירים רבה ב ג, נתחומא שמות טז, נתחומא כי תשא כט, מדרש משלי לא לט, ילקוט שמעוני מלכים א רמז רט, ועוד. ומדרש בראשית רבתי פרשת נח מזהה את האשה הצרפית כאמו של יונה בן אמת (ומכאן קשר מעניין בין הנביא יונה ואליהו שהחיה אותו).

¹⁵ גם כאן מדלגת הדרשה על השיח הקשה בין הצרפית ובין אליהו ועל תפילתו של אליהו וכיצד החיה את הילד. ראו פסוקים יח-כב במקור במקרא: "ותאמר אל אליהו מה לי ולך איש האלהים באת אלי להזכיר את עוני ולהמית את בני: ויאמר אליה תני לי את בנך ויקחהו מחיקה ויעלהו אל העליה אשר הוא יושב שם וישכבהו על מטתו: ויקרא אל ה' ויאמר ה' אלהי הגם על האלמנה אשר אני מתגורר עמה ה'רעות להמית את בנה: ויתמדד על הילד שלש פעמים ויקרא אל ה' ויאמר ה' אלהי תשוב נא נפש הילד הזה על קרבו: וישמע ה' בקול אליהו ותשוב נפש הילד על קרבו ויחי". וגם כאן יש מה לדון לפרש ולדרוש, בפרט על דברי הצרפית הבוטים: "מה

לא נמסרו לשליח: של חיה, ושל גשמים, ושל תחיית המתים.¹⁶ יאמרו: שתיים ביד תלמיד ואחת ביד הרב!¹⁷ הבא (החזר) את זו וקח את זה. דכתיב: "לֶךְ הֲרֵאָה אֶל אַחָב וְאֶתְנֶה מָטָר עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה" (שם יח א).¹⁸

דרש גלילי אחד לפני רב חסדא:¹⁹ משל דאליהו למה הדבר דומה – לאדם שסגר את דלתו ואיבד את מפתחו.²⁰ דרש רבי יוסי בציפורי: אבא אליהו קפדן. היה (אליהו) רגיל לבוא אליו, נעלם ממנו שלושה ימים ולא בא. כאשר בא, אמר לו: מדוע לא בא אדוני? אמר לו: קפדן קראת לי! – אמר לו: הרי זו לפנינו, שהקפיד מר.²¹

תלמוד ירושלמי מסכת סנהדרין פרק י הלכה ב – הנוסח בתלמוד הירושלמי²²

... מה היה אחאב עושה?²³ היה מקשט עצמו בכל יום, ועומד לפני הַיָּאֵל שהיה עומד לפני פתח ביתו והיה (אחאב) אומר לו: כמה שוקל אני יותר היום? והוא (חיאל) אומר לו: כך וכך, והוא (אחאב) היה מפריש משקלו לעבודה זרה את אותו משקל שאמר לו לעבודה זרה. זהו שכתוב: "וַעַן הִתְמַכְּרָךְ לְעִשׂוֹת הָרַע בְּעֵינֵי ה' (מלכים א כא כ).²⁴....

כתיב: "בימיו בנה חיאל בית האלי את יריחו באבירים בכורו יסדה ובשגוב צעירו הציב דלתיה" [שם טז לד]. ... כתיב: "ויאמר אליהו התשבי מתושבי גלעד אל אחאב חי ה' אלהי ישראל אשר עמדתני לפניו אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי" [שם יז א]. וכי מה עניין זה אצל זה? אלא אמר הקב"ה לאליהו: חיאל זה אדם חשוב הוא, לך לנחם אותו על מות בניו. אמר אליהו לקב"ה: אינני רוצה ללכת. אמר לו: למה? אמר לו: אם אני אלך, הם יאמרו דברים שמכעיסים אותך, ואינני יכול לסבול. אמר לו הקב"ה: אם יאמרו דברים שמכעיסים אותי, כל מה שתגזור עליהם אני אקיים.²⁵

לי ולך איש האֱלֹהִים בָּאת אֵלַי לְהַזְכִּיר אֶת עֲוֹנֵי וְלְהַמִּית אֶת בְּנֵי, ועל דבריו הבוטים לא פחות של אליהו לקב"ה: "הֲגַם עַל הָאֱלֹמָנָה אֲשֶׁר אֲנִי מִתְגֹּרֵר עִמָּה הֲרֵעוֹת לְהַמִּית אֶת בְּנֵיהָ". נראה שבאמת יש להקדיש דף מיוחד על אליהו והצרפית. כמקדמה, ראו מדרשים על השני הקשה ביניהם ובין אליהו לקב"ה: שמות רבה ד ב, פרקי דרבי אליעזר לב, פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) בראשית יט ועוד. והדרשן כאן אולי דילג בכוונה כי ביקש לחזור למוטיב הדרשה העיקרי, הוא מפתח הגשמים ונושא הבצורת.

¹⁶ חיה היא יולדת – הוא מפתח הבאת חיים לעולם. ובקצה השני מפתח תחיית המתים ובתווך מפתח הגשמים שמביאים חיות לעולם. ראו דברינו [גדולה ירדת גשמים](#).

¹⁷ את מפתח הגשמים כבר נטלת מידי הקב"ה, ועכשיו אתה רוצה גם את מפתח תחיית המתים?

¹⁸ "ואתנה מטר", מכאן חיזוק לשיטה שהטל לא נעצר. כאן גולש הדרשן לתחילת פרק יח ומקשר את החייאת הילד, את מסירת מפתח תחיית המתים לאליהו תמורת החזרת מפתח הגשמים לקב"ה. אולי עכשיו מבין סוף סוף אליהו שמפתח הגשמים הוא גם מפתח החיים וכמו שהילד של הצרפית מת, אולי פשוט מחוסר נזולים, כך עם שלם סובל ומי יודע כמה מהם כבר "לא נותרה בהם נשמה". ומי יודע כמה ילדים לא באו לעולם, או באו ונפטרו, עקב הבצורת הקשה והרי זה המפתח השלישי: מפתח החיה (היולדת). הקישור שעושה כאן הדרשן מטיב במידת מה עם אליהו, שהנה לפחות כעת, אחרי סיפור הילד של הצרפית, הוא מבין מה קורה ולמה גרם, אבל מפשט המקרא לא נראה כך. ולא בגלל שהפסוק המסיים בו הקב"ה שייך עפ"י חלוקת הפרקים לפרק יח, לסיפור אליהו בהר הכרמל. חלוקה זו היא נוצרית ומאוחרת ואינה מחייבת את הדרשן שלא הכיר אותה, אבל הפסוק השלם שרק חלקו מובא בגוף הדרשה הוא: "וַיְהִי יָמִים רַבִּים וַדָּבָר ה' הָיָה אֶל אֱלֹהֵי בְּשֵׁנָה הַשְּׁלִישִׁית לֵאמֹר לֶךְ הֲרֵאָה אֶל אַחָב וְאֶתְנֶה מָטָר עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה". סיפור הילד של האשה הצרפית, פרק יז כולו, מסתיים בפסוק: "וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה אֶל אֱלֹהֵי עֵתָה זֶה יְדַעְתִּי כִּי אִישׁ אֱלֹהִים אַתָּה וַדָּבָר ה' בְּפִיךָ אָמֵן". רק אחרי "ימים רבים" ורק בעקבות דבר ה' אל אליהו: "לך הראה אל אחאב", היינו הגיע הזמן שהנביא של עם ישראל והמלך ידברו וייסגר סיפור חיאל בית האלי, רק אז מתחילה להיפטר גזרת הבצורת. בקיצור, הפסוק הראשון של פרק יח בו מתחיל סיפור אליהו בהר הכרמל, עומד בתווך וניתן לקריאה לכאן או לכאן. מה זה אומר על דמותו של אליהו?

¹⁹ ראו אזכור דומה של דרשן שבא מהגליל (אותו דרשן אולי) ותמיד לפני רב חסדא: שבת לא ב, שם מח א, בבא קמא נב א, מכות כג א. נראה שכבר בימיהם היו 'דרשנים עממיים' ואי הזכרת שמו אין בה משום ביטוי של זלזול.

²⁰ מפרש שטיינזלץ: "שגם לאחר שויתר על שבועתו לא בא מיד המטר בגללך, אלא לפי דבר ה'". וזה תומך דווקא בשיטה שאין רצף ישיר בין החייאת הילד והתחלת הפתרון לבצורת. ראו הערה 18 לעיל.

²¹ גם תוספת זו מצטרפת לביקורת על אליהו. ומי הם המבקרים? חכמי ארץ ישראל שאולי שלא כאנשי בבל הנטועים "בין פרת לחידקל" (מגשם שבא מאסיה הקטנה), חשים על בשרם לא פעם ולא פעמיים מה משמעות בצורת בארץ.

²² נתבשם מעט מהנוסח המקביל (המקורי?) שבתלמוד הירושלמי. שני הנוסחים יש לציין הם על המשנה בפרק חלק: "שלושה מלכים וארבעה הדיטות אין להם חלק לעולם הבא .. ירבעם, אחאב ומנשה וכו'".

²³ בתרגום הירושלמי הלן הסתייענו רבות במפרשי הירושלמי והעיקר בפירוש ידיד נפש, אך כאמור כבר לעיל שגיאות מי יבין הן כולן באחריותנו. ומומלץ לעיין במקור.

²⁴ וזה החידוש בעבודה זרה שנהג אחאב, ראו בגמרא שם שכל אחד ממלכי ישראל החטאים חידש איזו עבירה שלא נהגו בה קודם ועל הפסוק זה היה ר' לוי דורש ששיה חדשים בגנות אחאב עד שזה הופיע בחלומו והצטדק שאשתו איזבל הסיתה אותו. אך החשוב לעניינינו הוא שהירושלמי מגלה לנו מה היה טיב הקשר של אחאב עם חיאל, מה שהבלי מסתפק במילה קצרה אחת: שושבינו. חיאל היה מבני ביתו של אחאב וכנראה גם בתפקיד חשוב שם. כעת יובן יותר המשך הסיפור.

²⁵ קטע זה מגלה טפחיים ומסתיר טפח. ברור כעת יותר הקשר לחיאל ושגזרת אליהו על הבצורת הייתה בהסכמת הקב"ה, אבל לא ברור מדוע הצטווה אליהו ללכת לנחם את חיאל (ולהתלוות לאחאב), מה פשר "אדם חשוב הוא"? למה לשלוח את אליהו מראש למקום שבו סביר שיכעיסו אותו? האם ציפה הקב"ה שאליהו לא יכעס וינסה ובכל זאת ינסה דרכי שלום ושכנוע?.

הלך (אליהו) ומצאם שהיו עסוקים בפסוק הזה: "וַיִּשְׁבַּע יְהוֹשֻׁעַ בְּעַת הַהִיא לֵאמֹר אֲרוּר הָאִישׁ לִפְנֵי ה' אֲשֶׁר יָקוּם וּבָנָה אֶת הָעִיר הַזֹּאת אֶת יְרִיחוֹ בְּבָכְרוֹ וַיִּסְדְּנָה וּבִצְעִירוֹ יִצְיִב דְּלִתְיָהּ" (יהושע ו). אָמַר אֱלֹהֵי: בְרוּךְ ה' אֱלֹהֵי הַצְדִּיקִים שִׁמְקִיִּים כֹּל דְּבָרֵי הַצְדִּיקִים.²⁶ וְהָיָה שֵׁם אֲחָאָב, אָמַר לָהֶם אַחָאָב: וּמִי גְדוֹל מִמִּי? מִשָּׂה אוֹ יְהוֹשֻׁעַ? אָמְרוּ לוֹ: מִשָּׂה. אָמַר לָהֶם: בְּתוֹרַתוֹ שֶׁל מִשָּׂה כָּתוּב: "הַשְּׁמְרוּ לְכֶם פֶּן יִפְתָּה לְבַבְכֶם וְסִרְתֶּם וְעַבְדְּתֶם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם" (דברים יא) - וּמָה כָּתוּב אַחֲרָי כִּי? "וְחָרָה אַף ה' בְּכֶם וְעָצַר הַשְּׁמַיִם וְלֹא יִהְיֶה מְטָר". מִמְשִׁיךְ אַחָאָב וְאָמַר וְלֹא הִינְחִיתִי עֲבוּדָה זָרָה בְּעוֹלָם שְׁלֹא עַבְדְּתִי אוֹתָהּ, וְכֹל טוֹב שֶׁבְעוֹלָם יֵשׁ בְּדוֹר שְׁלִי! (את) דְּבָרֵי מִשָּׂה לֹא קִיִּים (הַקַּב"ה), (את) דְּבָרֵי יְהוֹשֻׁעַ יְקִיִּים?²⁷

א"ל אֱלֹהֵי: אִם כַּדְּבָרִיךְ, "חִי ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר עֲמַדְתִּי לִפְנֵי אִם יִהְיֶה הַשְּׁנִים הָאֵלֶּה טַל וּמְטָר כִּי אִם לְפִי דְבָרִיךְ". כִּיּוֹן שִׁשְׁמַע (אַחָאָב) כֹּן, הַתְּחִיל בּוֹכָה. זֶהוּ שִׁכְתוּב: כִּיּוֹן שִׁשְׁמַע כֹּן הַתְּחִיל אַחָאָב בּוֹכָה. זֶהוּ שִׁכְתוּב: "וַיִּהְיֶה כְּשִׁמְעַ אַחָאָב אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיִּקְרַע אֶת בְּגָדָיו וַיִּשָּׂם שָׁק עַל בְּשָׂרוֹ וַיִּצְוֶם וַיִּשְׁכַּב בְּשָׁק וַיִּהְלֶךְ אֹט" (מלכים א כא)...²⁸ כְּתוּב: "וַיְהִי דְבַר ה' אֶל אֱלֹהֵי הַתְּשֻׁבִי לֵאמֹר הֲרֵאִיתָ כִּי נִכְנַע אַחָאָב מִלִּפְנֵי (מַלְכִים א כא). אָמַר הַקַּב"ה לֵאלֹהֵי: רֵאֵה מִנֵּה טוֹבָה שֶׁנִּתְּתִי בְּעוֹלָמִי. אָדָם חוֹטֵא לִפְנֵי כֹמָה וְעוֹשֶׂה תְּשׁוּבָה וְאֵינִי מַקְבֵּלוֹ. זֶהוּ שִׁכְתוּב: "הֲרֵאִיתָ כִּי נִכְנַע אַחָאָב מִלִּפְנֵי". רֵאִיתָ אַחָאָב עֲבַד עֲשֵׂה תְּשׁוּבָה: "וַעַן כִּי נִכְנַע אַחָאָב מִפְּנֵי, לֹא אָבִיא הַרְעָה בְּיָמָיו אֲבַל בְּיָמָיו בָּנוּ אָבִיא הַרְעָה עַל בֵּיתוֹ".²⁹

אוצר מדרשים (אייזנשטיין) מדרש עשרת המלכים – מקור נוסף מאוחר

"בימינו בנה חיאל בית האלי את יריחו", אמר ר' ישמעאל: חיאל מגדוליהם ומעשיריהם היה עומד על יריחו וראה אותה חרבה. אמר: מה טיבה של זו? אמרו לו: יריחו זו החרבה, יהושע בן נון החרים אותה בחרם לא תבנה עוד לעולם, שנאמר: "ארור האיש לפני ה' אשר יקום ובנה את העיר הזאת את יריחו בבכורו ויסדנה ובצעירו יציב דלתייה" (יהושע ו). אמר להם: יהושע מת ודבריו מתו. ועמד ובנה אותה. כיון שהתחיל לבנות את יריחו מת אבירם בכורו, וכשהוא בונה היו מתים כל בניו וכל בני ביתו וכשהוא מציב דלתייה מת שגוב צעירו. באותה שעה קרע בגדיו וישב על הארץ והיה סופד ובוכה. באו כל זקני ישראל ואחאב לנחמו. אמר הקב"ה לאלהיו: לך והראה לפני חיאל שמתו בניו. אמר לפניו: ריבונו של עולם, מתירא אני שמא יאמר אחאב דבר שאינו כראוי ויחר לי ואני גוזר ואין אתה מקיים.³⁰ אמר לו: לך ואני מקיים כל דבר שאתה גוזר, שנאמר: "מקיים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים" (ישעיה מ"ד). מיד הלך לו. וכשבא שם ראה כל זקני ישראל יושבים ובאו לו וישב ביניהם. פתח חיאל ואמר אוי לו למי שהוא עובר על דברי חכמים שהוא חייב מיתה וכו'...³¹

שבת שלום

מחלקי המים

²⁶ האם אליהו הוא שהתחיל את כל הסערה? האם בא מראש להתגרות ולהתנצח? לברך את הקב"ה על שהמית את בניו של חיאל? ואגב, מה פשר "שהיו עסוקים בפסוק הזה"? מי היה עסוק בפסוק? האם ניסה לנחם את חיאל או להצדיק את הדין?

²⁷ כאן, מי שעונה לאלהיו הוא אחאב ולא חיאל.

²⁸ והגמרא מסבירה שם בקטע ששמטנו במה התבטאה תעניתו של אחאב: שאיחר בסעודותיו והלך יחף.

²⁹ כאן עושה הדרשן 'קפיצה קוונטית' ומשלב את הכניעה של אחאב אחרי תוכחת אליהו: "הרצחת וגם ירשת", בעקבות פרשת כרם נבות, עם הסיפור של גזרת הבצורת. הדרשן מתעלם כאן מהמסופר בפרקים יז (אליהו נודד צפונה ומגיע לאשה הצרפית), פרק יח (אליהו בהר הכרמל) ופרק יט (אליהו בהר חורב) ומחר כאמור את סוף פרק כא (כרם נבות) עם סיפור חיאל וגזרת הבצורת. מה יכולה להיות הסיבה לדלוג עצום כזה תוך התעלמות מהמסופר במקרא? אפשרות אחת היא אולי שכל כך חשוב לדרשן להדגיש את מוטיב התשובה (ראו פסיקתא דרב כהנא (מנדלבוים) פסיקא כד – שובה: "תשובתו של אחאב קיבלתי ותשובתכם איני מקבל?") שהוא מוכן בגינה לעשות קיצור דרך זה, הגם שברור שבעקבות הבצורת, לא נכנע אחאב ולא שם בתשובה. אפשרות אחרת היא אולי שהדרשן סבור שהכניעה של אחאב בסוף פרק כא איננה רק בגין מעשה כרם נבות, אלא בשל הצטברות כל המאורעות הקודמים למן הבצורת ועד מעמד הר הכרמל. ואולי שואבי המים יציעו פתרונות נוספים. בכל מקרה, נראה שיש כאן תוכחה שקטה לאלהיו: הראית כי נכנע אחאב? אולי אם היה אליהו מגיב באופן גלוי ואסרטיבי כנגד אחאב כבר בסיפור של חיאל, היה נמנע הסבל הגדול של כל העם בבצורת.

³⁰ אין אפשרות אחרת, אליהו?

³¹ כאן נקטעה הדרשה ואפילו לגזרת הבצורת לא הגיעה, וחבל. וגם אנו נעצור כאן ונשאיר לשואבי המים לדון ולדרוש במקור שלישי זה.